

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СПРОЩЕНИХ РЕЖИМАХ ОПОДАТКУВАННЯ

© Андрейків Л.В., 2007

Досліджено методичні та прикладні проблеми при системі нарахувань загальнообов’язкових державних соціальних внесків “підприємцями-спрощенцями”, запропоновано напрямки та шляхи її удосконалення.

Here we discussed the methodical and applied problems concerning the system of extra charge of the necessary state social payments paid by enterprisers who use the simplified system of taxation, also we suggested some directions and ways of improvement for the future.

Постановка проблеми. Конституція гарантує громадянам право на соціальний захист, який забезпечується загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій. Нині в Україні здійснюється чотири типи соціального страхування: на випадок безробіття; у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання та пенсійне страхування, кожен з яких обслуговується окремим фондом.

Така кількість фондів робить систему соціального захисту громіздкою, ускладненою і неефективною. Сьогодні роботодавець нараховує та веде облік зі сплати внесків за кожним видом страхування, подає звітність до кожного з чотирьох фондів і перевіряється кожним фондом окремо. Це також стало проблемою підприємців, що перебувають на спрощеній системі оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці та розробки, що стосуються основних напрямів і завдань розвитку зміни методологічного підходу до нарахування зборів до пенсійного та соціальних фондів, пропонують відомі вчені, які займалися дослідженням даної проблеми: В. Полуянов, В. Парнюк, В. Борейко, О. Максимчук та інші провідні науковці [3, 4]. Так, В. Парнюк підняв питання необхідності зміни методологічного підходу до нарахування зборів до пенсійних та соціальних внесків [3]. На його думку, одним із факторів, який впливає на конкурентоспроможність українських товарів, стримує зростання заробітної плати, пенсій і соціальної допомоги, а також підживлює тіньову економіку, є високий рівень нарахувань податків і зборів на заробітну плату. Ним запропоновано істотне зменшення навантаження на фонд оплати праці, для чого необхідно консолідувати всі існуючі внески в єдиному соціальному внеску. В. Борейко у своєму науковому дослідженні на тему: «Як зменшити відсоток відрахувань до Пенсійного фонду» має на меті обґрунтувати необхідність зменшення соціального навантаження на фонд оплати праці підприємства, висвітлити шляхи для підвищення ефективності використання коштів, які надходять до соціальних фондів. Для цього він проводить розрахунки відсотка нарахувань на фонд зарплати, який був би достатній для повної і своєчасної виплати пенсій пенсіонерам усіх категорій. Предметом дослідження О.С. Максимчука стали методичні та прикладні проблеми раціонального використання коштів Пенсійного фонду та Державного бюджету України з метою створення ефективної трирівневої пенсійної системи протягом середньострокової перспективи [4].

Метою статті є дослідження методичних та прикладних проблем при системі нарахувань загальнообов'язкових державних соціальних внесків «підприємцями-спрощенцями» з метою усунення існуючих недоліків.

Проаналізувавши підходи до вирішення проблеми вітчизняних вчених, автор сформував власний підхід.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні існує колізія у законодавстві, через яку виникла невизначеність щодо сплати підприємцями соціальних внесків, адже відповідно до статті 18 Закону №1058/V страхові внески не входять до складу податків, інших податкових платежів, що становлять систему оподаткування. На ці внески не поширюється податкове законодавство, тоді як Конституція України та Закон про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає принципи, засади і механізм функціонування системи Загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формується за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених цим законодавством. Так, при прийнятті Закону України від 23 грудня 2004 року №2285-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та Закону України від 25 березня 2005 року № 2505-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» у суб'єктів господарської діяльності, які застосовують особливі умови оподаткування, обліку і звітності щодо сплати внесків до Пенсійного фонду України, які були сплачені ними у складі податків згідно з чинним законодавством України протягом 2004 року – I кварталу 2005 року, але не були зараховані на їх особові рахунки у зв'язку із застосуванням Державним казначейством України чинного на той час Закону України від 23 грудня 2004 року № 2285-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік».

Враховуючи зазначене, а також те, що у складі податків згідно з чинним законодавством України сплачено та не перераховано до бюджету Пенсійного фонду страхові внески за грудень 2004 року, частина внесків, яка не була сплачена страхувальниками за вказаний період безпосередньо на рахунки органів Пенсійного фонду та не погашена в порядку, визначеному частиною п'ятою статті 106 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», не вважається заборгованістю та не підлягає стягненню у примусовому порядку.

Фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності, які обрали особливий спосіб оподаткування (фіксований податок, єдиний податок), та членами сімей зазначених фізичних осіб, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності, сплата внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування у I кварталі 2005 року здійснювалась у фіксованому розмірі. Суми сплачених зазначеними особами фіксованого та єдиного податків за цей період відповідно до статті 45 Закону України від 23 грудня 2004 року № 2285-IV «Про Державний бюджет України на 2005 рік» у повному обсязі належить до доходів загального фонду місцевих бюджетів.

На виконання статті 1 Закону суми страхових внесків, сплачені суб'єктами підприємницької діяльності в період 2004 року – I квартал 2005 року у складі єдиного та фіксованого податку, але не зараховані на їхні особові рахунки, відкриті в органах Пенсійного фонду, не вважаються заборгованістю.

На виконання статті 2 Закону до суб'єктів господарської діяльності, які застосовують особливі умови оподаткування, обліку та звітності, щодо сум фактично сплачених внесків у 2004 році – I кварталі 2005 року не застосовуються донарахування та штрафні санкції, передбачені пунктом 2 частини 9 статті 106 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». [2. с 26]

Колізія в законодавстві щодо механізму нарахування та сплати страхових внесків платниками єдиного та фіксованого податків, проаналізовані нами вище, спричинили загальне зменшення обсягів надходжень внесків. Проаналізуємо стан сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України суб'єктами підприємницької діяльності у 2005 році. Сьогодні можливо проаналізувати стан сплати страхових внесків суб'єктами підприємницької діяльності за 2005 рік, зокрема тими, які

застосовують спрощену систему оподаткування (платників єдиного та фіксованого податків), та розглянути можливості впливу певних змін у законодавстві на стан сплати страхових внесків.

У 2005 році до бюджету Пенсійного фонду України надійшло 41 633,2 млн. грн., що на 34,4% (в 1,3 раза) перевищує надходження в 2004 році.

На тлі зростання загальної суми надходжень кількість платників на кінець 2005 року порівняно з 2004 роком також зросла на 10,1 % (в 1,1 раза) та становила 2 810 625 (табл. 1).

Таблиця 1

Загальна кількість платників та суми надходжень до Пенсійного фонду України

Показники	Роки		Відхилення
	2004	2005	
Кількість платників, осіб	2 553 936	2 810 625	+10,1 %
Сума надходжень, тис. грн.	30 975 447,9	41 633 219,6	+34,4 %

Незважаючи на те, що законодавством встановлено загальний порядок сплати внесків для всіх суб'єктів підприємницької діяльності, через неузгодженість законодавчих норм, існують відмінності в порядку сплати внесків для окремих категорій суб'єктів підприємництва – платників внесків.

I. Сплата внесків на загальних підставах

Від платників, які сплачували внески на загальних підставах, до бюджету Фонду у 2005 році надійшло 38 784,8 млн. грн., що становить 93 % від загальної суми надходжень внесків. Порівняно з 2004 роком сума надходжень від цих суб'єктів у 2005 році зросла на 38,7 % (в 1,4 раза).

Тенденція зростання, аналогічна загальній, спостерігається як щодо сум надходжень до бюджету Фонду, так і стосовно кількості платників. Так, кількість платників на загальних підставах у кінці 2005 року становила 1 556 012 і порівняно з 2004 роком зросла на 11,3 % (в 1,1 раза) (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість платників внесків на загальних підставах та суми сплачених ними внесків

Показники		Роки		Відхилення
		2004	2005	
Кількість платників, осіб	разом	1 398 274	1 556 012	+11,3%
	зокрема:			
	юридичних осіб	674 680	716 845	+6,3%
	фізичних осіб	723 594	839 167	+16%
Сума надходжень, тис. грн.	разом	27 960 129,1	38 784 813,8	+38,7%
	зокрема:			
	юридичних осіб	27 908 350,1	38 695 421,6	+38,7%
	фізичних осіб	51 779	89 392,2	+72,6%

II. Сплата внесків платниками єдиного податку

Від платників єдиного податку до бюджету Фонду у 2005 році надійшло 2 332,8 млн. грн. Ця сума становить 5,6 % від загальної суми надходжень внесків, сплачених усіма платниками та менша від отриманої у 2004 році на 9,5 % (в 1,1 раза).

Загальна тенденція зростання кількості платників внесків у 2005 році характерна також і для платників внесків, які сплачували єдиний податок. У кінці 2005 року кількість платників єдиного податку, які зареєстровані як платники внесків, становила 846 447, що на 13,6 % (в 1,1 раза) перевищувало показник 2004 року (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість платників єдиного податку та суми сплачених ними внесків

Показники	Роки		Відхилення
	2004	2005	
Кількість платників, осіб	745 341	846 447	+13,6%
Сума надходжень, тис. грн.	2 578 541,6	2 332 778,2	-9,5%

Щодо юридичних осіб – платників єдиного податку, то за результатами 2005 року порівняно з 2004 роком також зазначено зниження суми надходжень на 17,4 % (в 1,2 раза), при цьому кількість платників майже не змінилася (незначно зросла на 0,5 % (в 1,004 раза) (табл. 4).

Таблиця 4

Кількість платників єдиного податку - юридичних осіб та суми сплачених ними внесків

Показники	Роки		Відхилення
	2004	2005	
Кількість платників єдиного податку – юридичних осіб, осіб	129 084	129 684	+0,5%
Сума надходжень, тис. грн.	1 830 979,1	1 511 884,2	-17,4%

Дещо іншою є ситуація стосовно фізичних осіб (табл. 5). Зросла як кількість платників, так і сума надходжень. Кількість суб'єктів у 2005 році підвищилася на 16,3 % (в 1,2 раза) порівняно з 2004 роком. Сума надходжень зросла на 9,8 % (в 1,1 раза) (табл. 5).

Таблиця 5

Кількість платників єдиного податку - фізичних осіб та суми сплачених ними внесків

Показники	Роки		Відхилення
	2004	2005	
Кількість платників єдиного податку-фізичних осіб, осіб	616 257	716 763	+16,3%
Сума надходжень, тис. грн.	747 562,5	820 894	+9,8%

У результаті аналізу стану сплати пенсійних внесків платниками єдиного податку виявлено, що із зростанням загальної кількості суб'єктів в 1,1 раза суми надходжень від цієї категорії загалом зменшилися в 1,1 раза.

Причина такого явища полягає в існуючій на законодавчому рівні колізії щодо порядку сплати внесків платниками єдиного податку та частих змінах в законодавстві з цього питання протягом 2005 року.

Необхідно також звернути увагу на те, що в програмі Уряду та Президента України наголошується на необхідності запровадження єдиного соціального внеску. Очікування підприємцями законодавчих змін, які б удосконалили порядок адміністрування та сплати внесків і остаточно врегулювали його для суб'єктів „спрощенців” (шляхом прийняття Законів України про єдиний соціальний внесок та про спрощену систему), також певним чином впливають на виконання ними обов'язків зі сплати внесків.

Імовірно, до того часу, поки не буде остаточно врегульоване питання щодо сплати внесків суб'єктами-спрощенцями в законах про єдиний соціальний внесок та про спрощену систему оподаткування, не треба очікувати від цієї категорії платників значного збільшення надходжень до Пенсійного фонду України.

III. Сплата внесків платниками фіксованого податку

Сума надходжень від платників фіксованого податку у 2005 році становила 79,1 млн. грн. і майже на 20 % перевищувала суму, сплачену у 2004 році, на тлі майже незмінної кількості суб'єктів (незначне зменшення на 0,06 %) (табл. 6).

Розмір надходжень від платників цього податку у 2005 році становив 0,2 % загальної суми надходжень внесків, сплачених усіма платниками.

Таблиця 6

Кількість платників фіксованого податку та суми сплачених ними внесків

Показники	Роки		Відхилення
	2004	2005	
Кількість платників фіксованого податку, осіб	362 364	362 159	-0,06%
Сума надходжень, тис. грн.	65 903,4	79 076,6	+20%

IV. Сума надходжень пенсійних внесків на одну фізичну особу - підприємця на рік

Враховуючи, що кількість працівників у фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності на основі як загальної, так і спрощеної систем оподаткування, є приблизно однаковою, цікавими є результати порівняльного аналізу розмірів надходжень пенсійних внесків на одну фізичну особу - підприємця на рік (табл. 7), за якими найменше коштів надходить від платників внесків – фізичних осіб, які сплачують внески з чистого доходу (на загальних підставах). Це можна пояснити тим, що кількість платників – фізичних осіб, які фактично сплачують внески з чистого доходу, в чотири рази менша, ніж кількість зареєстрованих платників. (Відповідно до законодавства, фізичні особи – підприємці, в яких не працюють наймані працівники, можуть сплачувати пенсійні внески за себе на добровільних засадах) [5].

Таблиця 7

Порівняльний аналіз розмірів надходжень пенсійних внесків на одну фізичну особу – підприємця на рік

Платники	Сума надходжень пенсійних внесків на одну фізичну особу – підприємця на рік, грн.	
	2004	2005
Платники внесків на загальних підставах	71,6	106,5
Платники єдиного податку	1213,1	1145,3 (-5,6 %)
Платники фіксованого податку	181,9	218,3

Сьогодні залишаються інші проблеми, а саме в методології відрхувань приватними підприємцями, які сплачують єдиний податок, до солідарної пенсійної системи. Ці внески дуже незначні, оскільки обмежуються нормативом відрхувань до Пенсійного фонду із суми єдиного податку. Дотепер щомісяця до Пенсійного фонду від кожного платника фіксованого податку в середньому надходить 2–10 грн., а від кожного платника єдиного податку – 8–84 грн. За кожного найманого працівника до Пенсійного фонду платники фіксованого податку щомісяця перераховують 1–5 грн., а платники єдиного податку – 4–43 грн. Такі внески дійсно невеликі, відповідно Пенсійний фонд щорічно недоотримує кошти, за статистикою сьогодні в Україні є близько 11 мільйонів найманих працівників, що сплачують внески до Пенсійного фонду, і близько 13 мільйонів пенсіонерів. Зрозуміло, яке велике навантаження лягає на плечі працюючих громадян. У результаті в бюджеті закладаються дотації для Пенсійного фонду у розмірі майже 18 мільйонів гривень – це те, чого не вистачає Пенсійному фонду для виплати пенсій. Розглянемо, яка ситуація склалася в результаті від'єднання внесків до Пенсійного фонду. Так, для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, що перебувають на єдиному та фіксованому податку, відрхування становлять 42 та 10 відсотків відповідно, тільки не враховано, що ставки цих податків диференційовані і нерідко єдиний податок становить суму до 100 грн., що прирівнюється до суми фіксованого податку.

Проблема, на нашу думку, не тільки в тому, що відсотки, що відрхуюються до Пенсійного фонду, не мають аргументованого методологічного підґрунтя, і тим порушується принцип

справедливості, оскільки ці внески – на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування. У такому випадку відсоток відрахувань повинен бути однаковим для усіх підприємців, незалежно, на якій системі оподаткування він перебуває. Принцип справедливості порушився з 1 грудня 2006 р, коли до страхового стажу підприємця, який сплачує єдиний податок у максимальному розмірі 200 грн. на місяць, зараховуватиметься лише 20 днів на місяць. Підприємцям, види діяльності яких передбачають менший розмір єдиного податку, до страхового стажу зараховується ще менша кількість днів.

Тому підприємцям, які сплачують єдиний податок, для отримання права навіть на мінімальну пенсію за віком необхідно працювати набагато більше років, ніж звичайному найманому працівнику.

Отже, для забезпечення себе гідною пенсією підприємець, який обрав спрощену систему оподаткування, повинен або здійснювати доплати до Пенсійного фонду України, або сплачувати внески до обраного недержавного пенсійного фонду.

У зв’язку з виявленими проблемами, які виникли для спрощенців у системі соціального захисту, пропонуємо лобювати введення в Україні єдиного соціального внеску замість чотирьох існуючих і відповідно вимагати одного звіту до одного контролюючого органу, а також істотно знизити ставку такого єдиного соціального внеску. Якщо держава скоротить кількість соціальних фондів, то навіть скорочення тільки адміністративного апарату цих фондів дасть змогу зменшити розмір соціального внеску. Щоб усунути проблему зайвої бюрократичної тяганини і марнування коштів, необхідно ввести систему окремого обліку нарахування та сплати державних соціальних внесків.

Виходячи з того факту, що для обчислення всіх державних соціальних внесків, які існують в Україні, застосовується єдина база оподаткування – фонд оплати праці, доцільним видається запровадження єдиного соціального внеску.

Перший крок вже зроблено – у Верховній Раді України зареєстровано проект закону “Про єдиний соціальний внесок”. Цим законопроектом передбачається ведення Державного реєстру соціального страхування, який міститиме єдину інформаційну систему відомостей про платників соціальних внесків, забезпечення єдиною звітністю, здійснення контролю за повнотою та своєчасністю справляння єдиного соціального внеску. Ведення цього реєстру пропонується покласти на один орган (передбачається, що ці функції виконуватиме Пенсійний фонд). Розподіляти внески між іншими фондами теж Пенсійний фонд, а підприємства до цього процесу залучатися взагалі не будуть.

Прийняття законопроекту дасть змогу:

- скоротити адміністративні видатки роботодавців (зокрема передбачається економія робочого часу на складання звітності та перевірки завдяки тому, що здійснення контрольних функцій буде покладено на один орган);
- раціональніше використовувати кошти, що спрямовуються на утримання адміністративного апарату, відповідального за збір та облік страхових внесків і контроль за їх сплатою;
- забезпечити цілковиту прозорість фінансових потоків для учасників системи загальнообов’язкового державного соціального страхування;
- переорієнтувати функції та структури фондів соціального страхування на роботу з населенням (платниками внесків).

Для уникнення дублювання страховими фондами функцій, пов’язаних із формуванням страхових коштів та заради скорочення обсягів роботи, пов’язаної з реєстрацією страхувальників, збиранням коштів, формуванням та веденням інформаційної системи відомостей про застрахованих осіб, забезпеченням звітності, здійсненням контролю за повнотою та своєчасністю справляння внесків, з метою скорочення кількості перевірок правильності сплати внесків до цільових страхових фондів, скорочення адміністративних витрат фондів на виконання цих функцій, забезпечення цільового використання страхових коштів шляхом запровадження призначення страхових виплат з даних Державного реєстру соціального страхування, зростання доходів страхових фондів та ефективнішого використання коштів соціального страхування пропонується об’єднати всі страхові фонди в один.

Таке об'єднання дасть змогу запровадити в Україні єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, ввести єдину форму звітності щодо сплати єдиного соціального внеску, вести один державний реєстр платників внеску. Результатом цих кроків стане спрощення процедури адміністрування внеску.

Внаслідок того, що в Україні система нарахування внесків у фонди соціального страхування є дуже обтяжливою для роботодавців, що гальмує ріст фонду оплати працівників, а основна проблема – неофіційне працевлаштування, в результаті працівники соціально не захищені, позбавлені стажу роботи. Пропонується розділити ставку єдиного соціального внеску між роботодавцями і найманими працівниками, зменшити ставку податку для роботодавця та збільшити для працівника.

Такий підхід змусить усіх працівників відчуті повною мірою власну відповідальність за сплату соціального внеску, на основі чого їм буде нараховуватися пенсія в майбутньому. Такий підхід, своєю чергою, підвищить і відповідальність державного соціального фонду перед кожним громадянином України не тільки стосовно пенсійного забезпечення, але й щодо кожного виду страхування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведених нами досліджень з'ясовано, що одним із головних завдань в Україні на перспективу залишається підвищення якості життя населення, саме здійснення активної соціальної політики стає основою для реалізації поставлених стратегічних завдань. Таке стратегічне завдання полягає в необхідності відмовитися від застарілого та неефективного підходу до нарахування внесків. Сьогодні існує низка проблем у системі соціального захисту, ці проблеми вирішуються в перспективі прийняттям нових законодавчих проєктів, реформ, тому ці документи повинні містити обґрунтовані статті, насамперед розмір відрахувань в соціальні фонди повинні бути економічно обґрунтовані. Підхід до розрахунку їх розміру становитиме перспективу подальших досліджень. Розрахований відсоток соціальних внесків повинен істотно знизити навантаження на фонд оплати праці і водночас забезпечити стабільні доходи держави.

1. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування «Відомості Верховної Ради України» № 37,1997, ст. 237; Закон України «Про збір на обов'язкове соціальне страхування». «Відомості Верховної Ради України» № 37, 1997, ст. 238. 2. Зарудний О. Про штрафи для спрощенців за пенсійні внески 2004 року – I квартал 2005 року // Податки та бухгалтерський облік. – 2006. – №45 (916). – С 26. 3. Парнюк В. Про необхідність зміни методологічного підходу до нарахування зборів до пенсійного та соціальних фондів // Фінанси, податки, кредит. – С. 16. 4. Максимчук О.С. Основні напрями і завдання розвитку пенсійної системи у середньостроковій перспективі // Статистика України. – 2006. – № 2. 5 WWW.dkrp.gov.ua.